

1964

REAL ACADEMIA GALLEGA

A LENGUA DOS POETAS DO NORTE DE LUGO

DISCURSO

lido o día 16 de abril de 1949,
no alto da súa recepción pública,
pol -o señor

D. AQUILINO IGLESIA ALVARIÑO

e

CONTESTACION

do

Excmo. Sr. Dr. D. RAMON OTERO PEDRAYO

Académico de Número

LA CORUÑA
1964

Donativo de Adela Carré

REAL ACADEMIA GALLEGA

A LENGUA DOS POETAS DO NORTE DE LUGO

DISCURSO

lido o día 16 de abril de 1949,

no aito da súa recepción pública,

pol -o señor

D. AQUILINO IGLESIA ALVARIÑO

e

CONTESTACION

do

Excmo. Sr. Dr. D. RAMON OTERO PEDRAYO

Académico de Número

LA CORUÑA

1964

Depósito legal C-251-1963

SEÑORES ACADEMICOS:

Non é sin certo encollemento do espírito achegarme hoxe aquí pra suceder no seu posto de académico ó P. Samuel Eiján, resume e síntesis xenerosa do ser e do sentir da nosa Terra.

E non tanto por ter que confesar na miña probeza que veño a suceder a un polígrafo tan grande, con máis de cen volumes de varia leución, como polo feito de ser este polígrafo o arquetipo de perfeución da Galicia tradicional, humilde, cristiana, andarega e señaardosa.

O P. Bonifacio Ruiz deunos a longa bibliografía do P. Samuel Eiján no ECO FRANCISCANO de abril-mayo de 1946. Déranola xa resumida o P. Figueras no CORREO GALLEGO do 15 de nadal de 1945. O que non é tan doado dar nin resumir é o espírito, o lume, esa leda alborada, ese alalá ribeirao que envolve a súa obra, que envolve e sinala a vereda do seu pasar polo mundo.

Nace o P. Eiján, no vello solar da súa xente, en San Clodio, no Ribeiro, en 1876. Pasóu catorce anos ós niños, con Eladio Rodríguez González, xa recordo amigo, seu prologuista, e outros ilustres ribeiraios, polos cómaros, polas viñas, polas corredoiras emparradas que nunca había de esquecer.

Outros nove anos pasounos debullando latín de convento en convento, no doce e ledo resario de conventos gallegos; e, ó abril-os ollos o ano de 1900, con 24 reiseñores do Ribeiro cantándolle no corazón, témolo xa de pé nos longos camiños que amamos tódolos gallegos, no camiño estrelado de Xerusalén, que amaran os peños lixeiros de Eteria, e Rodríguez do Padrón; na Provenza pelengrina de Mireya, de cara a Grecia e Constantinopla, ó frente de unha cruzada de saudade divina.

Seu corazón dende aquela xa non foi máis que un cantar de arada polo suco de luz de Belén a S. Clodio, polo camiño de estrelas que vai da terra petrucia do Zebedeu, da terra dos arrollos do seu bercio, á do sono da súa groria; da terra de saudades de ceio ó de saudades de non sei...

Veñen logo os corenta anos derradeiros do P. Eiján, os anos maduros das doces segas e lagaradas, sempre ledos, cun niño de merlo ribeirao á cantar no corazón. Foise inzando a seara da súa vida de camiños fondos, resoantes e recendentes. Os camiños frolidos de San Francisco, con lobos amigos e páxaros de milagre, os camiños pelengrinos da Terra de Noso Señor, e, afondados en saudades, máis doces que niños de rula, os cami-

ños ben sabidos de neno, os de Ribadavia, cubertos de parreiras e ledos de reiseñores, o patuxar do río, a surrisa amiga de Nosa Señora do Portal.

Non é a súa obra de erudito e historiador enamorado, nin a de poeta, de verbo ancho e fervoroso que viste de luz tódalas cousas que atopa no seu camiño, nin sigue a súa xeira de apóstol na herdade alegre do Serafin de Asís, cada unha de por sí, que piden, neste intre, a miña máis alcendada esaltación.

Pero é-i-o a conxunción de gracia e perfeución que se deu na i-alma deste frade de S. Francisco, a simbiosis gozosa con que enraizaron no seu corazón o amor da súa terra e das suas xentes, o amor universal das almas de Dios e o místico enleamento do divino Amor.

Esto é o que por enriba de todo pide a miña probe, pero leal esaltación, porque nela vai envolta a do ser máis íntimo da nosa vella Galicia, sinxela, sempre lonxana, gozosa da alegría dos seus vales e outeiros, saudosa sempre dos celestiales outeiros de El Señor.

O catorce de nadal de 1945 parouse neste mundo o seu xeneroso corazón.

A Real Academia Gallega conta dende aquela no ceio cun Santiño de San Clodio do Ribeiro de Avia, ledado de parras e reiseñores, un doce trobador galego na corte dos felibres de San Francisco.

A LENGUA DOS POETAS DO NORTE DE LUGO

Cen anos de literatura galega —deixo a un lado o tempo medieval— abundan pra amosar un pórigo de poetas e prosadores tan acabado coma o de Mateo, pero non chegan pra nos daren unha fala literaria, testa e fixa por un lado, e, por outro, estendida e recibida nun circo grande de leutores.

Se nada se fai sin tempo, ésta é unha desas cousas.

As linguas de Virxilio e Petrarca, Cervantes e Racine, no que teñen de linguas comúns, de linguas literarias de un tempo, de arquetipos artísticos, de instrumentos sotiles e finos pra un escritor, de medio superior de expresión da xente, non amenceron de hoxe pra mañá.

Atopámonos aquí co primeiro trollo.

Non temos unha lingua literaria común que sirva de punto de contraste no estudio dos nosos escritores, coma o latín de Cicerón, o italiano de Petrarca, o castelán de Cervantes. Rosalía dinos en algures: "En habendo aprendido n'outra escola que na dos nosos probes aldeáns..." E, coma ela, tódolos nosos.

Todos eles tiveron que se axeitar á lingua popular de adrios e feirós. De aquí que pra un estudio da lingua dos nosos poetas temos que ter antes feito o da nosa fala popular na súa realidá viva, no seu dialectalismo vivo e desmigallado.

Este da fala popular é outro dos apertos que temos que salvar. Moito traballaron os que diante nós viñeron. Nunca saberemos pagar, quizaves non poidamos mellorar nunca o que eles fixeron. Pero neste caso no nos

sirve. Gramáticas e Dicionarios dan por descontada unha universalidade da nosa fala por toda Galicia que non existe. E hay que facer de novo toda esa labor miúda de ir localizando pouquiño a pouco canto de vivo queda da nosa fala, que é moito máis do que se pensa, e que, si non e dun valor decisivo pra o escritor, é de moita estimanza en sí e pra o estudio das nosas letras.

Por esta falla, hoxe temos que contentarnos con ir agarolando catro notas e agardar que chegue un inverno de longos e quentes vagares no que poida ter o remate que require. Pido perdón polo atrevimento de presentar estas notas soltas sin as bases literarias e lingüísticas que eran de esperar. Pero penso que se darán conta que certas cousas ou se fan cumpridas ou non se fan. Pra ruín feira, corda valeira.

Os poetas que figurarán no estudio que se promete, e dos que falaréi nestas notas, son, por orde de edá, os que siguen:

Antonio María de Castro y Neira (1771-1826).

Lois Corral (1784-1830).

Xacinto Romualdo López (1808-1895).

(Os dous primeiros son nativos de Mondoñedo; o terceiro nacéu en Ribadeo, pero coma se fora de Mondoñedo, pois alí estudiou, alí vivéu, e alí morréu. A biografía dos tres débese a Lence Santar e Guitián e figura no núm. 1.279 de "El Ideal Gallego".)

Sigue a éstos Pastor Díaz (1811-1863). A Pastor Díaz, de Viveiro, o villaibés, José María Chao Ledo (1844-1894). E, outra vez, os mindonienses Manuel Leiras Pulpeiro (1854-1912) e Noriega Varela (1869-1947, Daniel Pernas Nieto e José Crecente Vega. Este último pecha pola banda do sul, na terra chá de Castro de Rey, a roda dos poetas do Norte lugués.

Os nove poetas nombrados —un por cada musa— son todo o parnaso da Corda montañesa. Fora deles non sei que teña existido máis que algún emigrado, ganade polas novas terras, coma o caso de Trelles, ou un que outro cego, coma aquél de Espiñarcao, que conocéu Noriega, ou aínda o cego da Bértola, que cheguéi eu a conocer, imponente rapsoda de tódolos crimes de amor.

Un estudio compreto debera tamén meter ós poetas anónimos das historias dos maios, de antroido e ano novo, feitas sempre na fala do país, e ós poetas de ocasión que deixaron no semanario político de Villalba, Mondoñedo, Ribadeu, Viveiro ou Cospeito o sinal de unha ventoadá lírica. Pero xa dixemos que éste non era ese estudio, e axustarémonos apenas ós nove que dixemos.

Todos eles estudaron no Seminario de Santa Catalina. Dous foron curas e a obra sustantiva de todos eles, se non contamos a Pastor Díaz, escribírona en galego.

De Leiras e Noriega, pódese decire que nada escribiron noutra lingua. Este caso de formación eclesiástica e necesidá de expresión na lingua nativa, que se repite na maior parte dos poetas galegos, merecera unha consideración, pero non cabe aquí.

A obra de Castro e Neira, Lois Corral e Xacinto Romualdo é curta por demáis pra que nos sirva de gran cousa. A de Pastor Díaz todos a conocen, queda reducida á "Alborada". A de Pernas Nieto e Crecente Vega, inda que callada, non a estudéi tampouco por falla de tempo e por ser en xeneral un compromiso entre as dúas obras senlleiras de Leiras e Noriega. Das destes dous fixéronse os vocabularios que dou en apéndice, e dos que falla o estudio comparativo, que se fará ó seu tempo. (1)

ANTONIO MARIA DE CASTRO E NEIRA

Todo o que sabemos d'él coma o que sabemos de Corral e Xacinto Romualdo, débemolo ó noso amigo Lence Santar. Nacéu en Mondoñedo en 1771. Estudióu no seu Seminario. En 1792 estudiaba Teoloxía, i-en 1796-97, Institucións Civiles en Santiago. En 1798 graduouse aquí de Bachiler, con tres bolas negras en contra. En 1799 volvéu a Mondoñedo, onde seguiu tres cursos máis de Teoloxía. E aínda tornóu a Santiago a rematala. E rematada, a Mondoñedo, pra ser profesor de Filosofía hastra 1810, en que foi desinado pra o curato de Argomoso, a un lado de Mondoñedo, morrendo en 1821.

Adicoulle un estudio en 1914, en Bos Aires, no "Almanaque Gallego", Manuel Castro López. A obra, que cataloga Lence, componse de unhas sesenta composicións, todas relixiosas, agas duas odas epinílicas, moi do tempo i-en castelán.

Aparte conta Lence oito panxoliñas en galego das que conocemos "Alborada", "Copras", "Vinde axiña", "Noite boa", que figura no Idioma Gallego, de A. de la Iglesia, "Eu de Seivane" e "Albricias". As dúas que marrran, penso que non fan nin desfán.

A lingua de Castro Neira rixese polas constantes do XVIII, que inda chegan a Pastor Díaz e Noriega. Era o tempo do bon falar. Os pastores de Meléndez Valdés, por unha concesión á verosimilitú —tamén do XVIII— na catedral mindoniense falan en galego. E natural que falen en galego. Pero este galego non hai que esperar que ula a borrarlo de roza, a cádbos queimados.

Inda hoxe se distera no país o falar das costureiras e dos estudantes, do falar común. Os estudantes, os namoros e as rapaciñas repinicadas de rizo fora do pano din "alá" onde a xente dí "aló". Teñen un longo vocabulario de voces innobres e vedadas. Teñen outro de voces señoritas de sociedade escollida, tomadas moitas veces do castelán, inda que non sempre. O galego de Castro e Neira é un moito galego de estudante do corno pra diante, como alí lles chaman, estudante de mécara. Dino estes versos que escollo:

Xa que teño pouco chiste — e solás para cantar...

Que nosoutros cantaremos — conforme ó estilo d'acá...

(Alborada)

---

(1) Aquilino Iglesia morreu sen enviare eses vocabularios que di dá en apéndice.

Xa os veciños—dos barrios estos—ã saludarte—veñen moi ledos...
(Eu de Seivane)

Danzade, lindas zagalas, — que esta é noite de humorada...
Meu ben, quebrántasme a alma.

(Copras)

E pasaremos a noite — entre bulla e algazara...
No rigor de tanto frío...
Mais galano é que un clavel...
Pra librarnos do pecado — e a esclavitú de Luzbel...

(Vinde Axiña)

Parecen, ay, dous luceiros — os seus ollos centellantes

(Noite Boa)

Verédelo nun establo — despidiño e tiritando...

(Albricias)

Quen veste o campo de flores — desnudo sobre as escarchas...

(Vamos a Belén)

Este “solás”, “estilo de acá”, “saludarte”, “Lindas zagalas”, “humorada”, “quebrántasme a alma”, “algazara”, “rigor”, “clavel”, “esclavitú de Luzbel”, “luceiros centellantes”, “establo”, “tiritando”, “desnudo”, “escarcha”... son ditos señoritos. Algús deles son, é visto, ecos das panxoliñas casteláns do tempo: “desnudo”, “escarchas”, “tiritando”, “lindas zagalas”, poño por caso. Pero os máis deles obedecen a este sentimento que aguza, lúe i-adelgaza a lingua dos estrados. Veremos logo que lle sobraba de saber a Castro Neira que o solás das panxoliñas rianxeiras era “Xolda” na súa terra, que “quebrantala y-alma”, era “trastallala”, “tiritando”, “aterecendo”, “desnudo”, “encoiro”, “escarcha”, “carazos” i-“establo”, “estrabo”. Pero estas palabras, ou eran por demáis profanas (Xolda), ou por demáis vulgares (encoiro, estrabo) pra falar do estrabo de Belén, todo alapeado de alas brancas de anxos. A “esclavitú de Luzbel” mesma paréceme unha elusión do nome propio do Enemigo, pero non tanto de tipo literario como de carauter afidalgado da lingua. Hay pouco que espricar por literatura, a pesar do xénero estratificado en fórmulas das panxoliñas, na lingua do noso poeta. Pero sí hai moito que espricar pola fala da cunca de Mondoñedo. Galega, galega, polo acotamento de montañas ermas que a arrodean, pero afidalgada nas rúas de estudantes, escribanos e dinidades da vella ciudá.

Pra vela boa lei do galego de Castro e Neira basta con estes dous ou tres chinazcos:

“O meu servicio aquí ofrecendo: — os meus haberes — os meus respetos —, a miña alma — e canto teño”. (Eu de Seivane).

En Albricias: “Aquí me tes meu Neniño. — Mira si che sirvo de algo. Todo, todo son moi teu — canto teño e canto vallo”.

Estas espresións tan sinxelas na tona, redondas e acabadas, corridas de labio en labio centos de anos, que é o que quere decir “palabras aladas”, reviven en tódolos poetas de Mondoñedo e as súas terras. Leiras había de decir: (O. C. 73) “Aquí estóu eu — co que vallo e co que teño”.

Versos coma estes: “Malpocadiño — como te vexo — encoiro e frío —

sin outro achego”, ¿de quen son? ¿De Noriega, de Leiras, de Castro e Neira, de Crecente?

Como decía o outro, quen antes no no soupera, dudaría, dudaría...

Nestes outros. “Todos de presa — veñen con lenzos — e ricas mantas — de terciopelo”, quizaves non se atope o Leiras, pero si o Noriega de aseñorado falar. E, nesta cuarteta de “Albricias”, volven a estar todos, porque non é máis que a feliz conxunción métrica de catro ditos aleantes de boca en boca e de tempo en tempo.

“¡Ay, qué pelo tan roxiño! — ¡Ay, qué carrillos tan tersos! — Ay qué boquiña de rosa!... ¡Qué cariña tan galana!” Inda que seña irreverencia, ¿a quen non lle tran á memoria este versos ó Neno Xesús aqueles outros de Leiras:

“¡-esa roxa e galana boquiña...”

Na “Alborada” de Pastor Díaz veremos un verso, o terceiro do poema, aquél “case salta a alma miña” emparentado tamén con estes dous de Neira:

“¡Case choras, miña perla! — ¡Case atereces de frio!”

Esta parentela é a do falar do país, onde aínda se conserva este “case” con valor de cómo, desconocido de gran parte dos escritores galegos.

Alóngome tanto con Antón María de Castro porque a súa fórmula literaria é a comunmente seguida, con variantes dinas de notarse sólo nos que veñen despois de Leiras.

Os elementos que compoñen a lingua literaria de Antón María son: A lingua do país nas formas máis fidalgas; algunhas formas da poesía castelán que él cultivaba con boa influencia de Frai Lois e San Juan da Cruz: (“¡Oh noche bienhadada! — Noche, yo te prefiero — al más hermoso día”); algunhas voces galegas de uso literario, pero alleas ó falar do país, como “solás”, co seu doce sufixo sibilante, desconocido en terras de Mondoñedo, e, por fin, algúns intentos de creación, como “confeso chaamente”.

Marra en toda a súa obra galega o zume dos crásicos latinos, defeuto de que se resinte — con raras esceucións — a literatura galega — non sei si pra ben ou pra mal — en comparanza coa catalá. Ten o que se lle podía pedir a un honesto autor de panxoliñas pra nenos de Mondoñedo, que é: finura, gusto pra ecoller no falar de cada día as espresións docemente luidas nas bocas inda novas das mais, nas bocas xa cansas de rezar das vellas aboiñas, que é o que direi de moitos dos seus sucesores.

LOIS CORRAL

D. Lois Corral ten tamén unha longa biografía de Lence Santar no mesmo número do “Ideal Gallego” que Antón María. Nacéu en Mondoñedo en 1784. Estudiou no Seminario Latin, Humanidades e Filosofía; fíxose despois boticario non se sabe onde; casouse en Mondoñedo e alí viviu. Un fillo d’él, D. Blas Ramón María de los Dolores Corral foi profesor do Instituto de Ourens en 1847. O noso poeta morréu abintestato en 1830.

Lence dinos que foi gran poeta latino, castelán e galego. Pero esto dío de tódolos poetas de Mondoñedo. É un decir. A obra galega debéu ser moi curta. Eu non conozo máis (i-eso gracias a Lence) que dúas panxoliñas, que por certo están lonxe da gracia meniña das do seu antecesor no oficio. O galego que emprega é tamén o galego vilengo, pero máis recurrido e sin aquel sentido de afdalgamento, como podemos ver nestas expresións:

“Desde as celestes moradas. — Entre dous brutos metido”. — De manteiga, mel e flores — Traéi ó Neno canastas. — As túas lágrimas parecen — as perlas que verte a alba”. O que se ve, máis ben, é o resultado das padriacións de Navidá, inda que a última seña tan querida pra Noriega Varela que non se cansa de repetila.

Cando quere Corral pintalo xeito inxel e aldeano, márralle ese acento de verdá que notaremos en Leiras ou logra unha expresión pobre e insignificante. Fixémonos nesta pequena antoloxía dos seus ditos:

“Pra trager a paz a terra — que nela fai tanta falla... E escusado, meu Solciño — contarche as cuitas que pasan: — totalas sabes de sobra... Ay, meu Amor, quén diría — que os traballiños que pasas — son por quen non os estima... Moito choras, miña xoya, — moito xemes e te matas... Qué cousiña tan garrida — Ave Maria de Gracia...”

Sendo, como son, todo o que de máis delicado ten a poesía de Corral, son pouquiña cousa. Pero son, de calquer xeito, un ramalliño delicado. É o que volvamos a encontrar estes ditos en Noriega Varela é boa garantía do bon sentido lingüístico deste mindoniense amigo, boticario, fernandista e poeta pola Gracia de Dios.

Non se ve por ningures o menor afán de recreación da lingua do país. Nin tampouco se espera. Chéganlle, e sóbranlle para o que él ten que decir as fórmulas da lingua de cotío. Sólo teño unha duda sobre a palabra “achas” que él emprega, agora fora de uso, pero non sei si viva entón. O resto é aínda hoxe do vocabulario de cada día de un neno de coro.

XACINTO ROMUALDO LOPEZ

Outra cousa é a lingua da panxoliña que en 1861 se cantou na Catedral de Mondoñedo con música de Pacheco. O autor era Xacinto Romualdo López, fillo de Ribadeo, seminarista un tempo e, logo, profesor da escola do Seminario, colaborador do Dicionario de Madoz e alcalde de Mondoñedo no 1843. Lence tamén nos di o de que foi poeta in tribus linguis. Nós non conocemos máis que esta panxoliña, que non di moito da longura de alas da súa inspiración, pero que é intresante coma documento lingüístico.

Xacinto Romualdo, coma bon ribadense, tiña que ter moito coidado co galego que falaba. Ó máis pequeno descoido aparecían os falares da Veiga. Un, aínda se lle escapa, caís por cãs ou cans. Pero nada máis que un.

Ben ó contrario, evita castelanismos que non evitan os anteriores, acuña formas analóxicas cunha decisión que n'había de ter ningún poeta da

bisbarra. Sendo non ben dúas ducias de versos, atopamos estas voces, "berzo" (bercio no país), "reixo" (galeguización de regio), "pazo", "agoirado", "humanidade", "durma", ("hoxe n'é noite de durma"), todas elas de fora, inda que algunhas ben galegas.

Esto é o que dá gran valor á lingua de Xaçinto Romualdo, o de selo primeiro que pon na súa obra unha intención lingüística de enxebrismo, de xibrar as formas castelás das galegas, que ningún dos devanceiros se propuxera.

Esto levóu consigo que renunciara ó fidalguismo un pouco pálido e mazmido de Antón María, como lle había de pasar a Leiras en moitos casos pra caer nun vulgarismo bronco, anque castizo. Estes versos:

"Os bois e vacas na corte — muxen cando as doce dan — Brecan de folgo os cabritos, — os cais póñense a ladrar..." son de boa cerna galega, pero cun non sei qué de pingue sonantes, que dixo o outro.

Aquí rematamos cos precursores da poesía galega do Norte de Lugo. Tres doces poetas de panxoliñas, que escribiron pouco máis ou menos como falaban pero que falaban moi ben. Non queremos ser inxustos con eles pedíndolles máis do que podían dar. A lingua da cunca de Mondoñedo, como lle chaman Leiras e Chao, como lle chaman os do país e os da Corda, é unha lingua fortemente estratificada, o mesmo na zona vilenga que na rural. Pra ceibarse das súas cadeas fai falla unha forza de xenio que non é común. E o facel-o, si se está ben enleado nas súas reviravoltas, é sino evidente de apolíneas gracias.

Con esto non quero decir que bote de menos que ningún dos poetas estudiados chegase a unha lingua personal. Boto de menos que un deles non teña sido Dante, pero hai que dállelas gracias porque tampouco o aparentaron sin selo.

E non quero decir que non foran homes de si, como poetas. Non é cousa de falar agora deso. Homero non sería Homero facendo panxoliñas. E evidente que a lingua de un está coutada cando a obra literaria ten un destino fixo, un púbrico dado, do que é preciso, non sólo facerse entender, senon que hai que contentare e divertire.

Este é un punto que hay que ter en conta pra interpretar a lingua de todo escritor, dos escritores galegos sobre todo. Un escritor castelán ten a medias este aperto. Na escola, na universidá, no xornal de cada día, na práctica do domingo, na conferencia, vaise facendo unha lingua media, despressa da que se fala, máis rica e numerosa, que consinte ó escritor unha gran libertá creadora sin que chame a atención. O galego non. O galego estratificado en comarcas pequeniñas, cando se escribe ou fala pra o común da xente, impón ó escritor as formas calladas de cada bisbarra, que se sinte ferida da máis pequena novedá. Aquí está o erro de moitos críticos dende Pedreira, que, co mesmo criterio de un aldeán, ademiten ou rechazan vo-

cabularios según seían ou non os da súa bisbarra, negándose en redondo á máis pequena incisión na lingua cotián. O primeiro poeta galego que quixo falar pra toda Galicia nunha lingua dina, Duardo Pondal, foi a primeira vítima deste mal entendido.

Dende este punto de vista é do que decimos que a lingua dos nosos poetas de panxoliñas é a que tiña que sere nunha obra que non tiña outro destino que alegrala Misa do Galo da catedral de Mondoñedo, unha lingua de espresións feitas e calladas, pilladas da lingua das mais, dese doce dialecto de anainare.

P A S T O R   D I A Z

De Pastor Díaz falamos quizaves pola calidá da súa poesía, que non pola da súa lingua. O galego de Pastor Díaz, coma o francés de outro dcs seus poemas, non é máis que o resultado de aquél estado de ánimo que fixo revoltarse a Bécquer naquel verso:

“Yo quisiera escribirlo del hombre
domando el rebelde, mezquino idioma”.

O individualismo arrautado do noso romántico, namorado de unha papoiña de Viveiro, levouno a escribir en galego, en algo que lle parecía íntimo pra ela, cumpríndose a lei que antes anunciábase de ser o destinatario da obra literaria o gran determinante da súa espresión. Eu non sei se Pastor Díaz falaba en galego polas rúas de Santiago. A papoiña de Viveiro falábao de certo, inda que Pastor Díaz estaba lonxe de sentir por ela o que doadamente se puidera decir nas formas estratificadas da lingua común. Os versos derradeiros, de unha saudade ó revés, dino todo:

“Ay, que o Landro brillante
Non é o dourado Tajo, nin o Tormes
alinda o meu retiro!”

Pastor Díaz é un literato antes que nada. Escribe nas liras de Frai Lois, trascadeadas con outras de seis versos, sino esterno do seu romanticismo. Pero o galego é n'él un aquél estilítico que hai que valuar dende o punto de vista castelán. Dúas ou tres espresións hai que nacen do seu trascordo de neno de Viveiro. Son o comenzo do poema, quen sabe si o seu determinante.

“¡Ai miña pequeniña!
¡Qué ollos bunitos tés, qué briladores!
¡Case salta a alma miña!

E inda aquél:

“Dormes, Rosiña,
dormes e resprandecen
os campanarios altos da Mariña”.

que, pra mín, é o punto vivo da intensidá poética do poema, inda que sei ben que non o era pra Pastor Díaz.

O resto é a tradución, non diréi de castelán, pero sí dun espírito senlleiro e traveso das formas da lingua castelán.

Adiviñárase doado a dôr da tradución, coma no caso de Xacinto Romualdo López, no tino que puxo Pastor Díaz en escoller certas formas de galego literario, fora do formalismo familiar, como son: “briladores”, “brillarán” e “resoantes”. Pero mellor aínda polos adxetivos “devinos”, “hermosa”, “lúgubre”, “fragante”, “fugaz”, “lindo”, “arreatado”, “enaxena”, “vitoriosos” e “receyosos”, repetidos os máis deles e que nos dan a chave do seu romantismo.

En Pastor Díaz temos que ver o primeiro literato que se estreve a quebrala cadea do sermo vulgaris, pero non por afán de unha forma de galego superior, senón pola necesidá do seu individualismo romántico e atlántico, estudiado con doce atino por Otero Pedrayo, pero sempre nunha controversia de fado que nunca rematará.

Volvo a decir. Aquel verso sibilino:

“Ay, que o Landro brillante
non é o dourado Tajo...”

é a chave deste poeta de néboas e abelaíñas mouras. Os seus mellores versos casteláns espricanse sempre polo devalar das ondas de Cobas. E os galegos polas formas da lírica castelán.

JOSE MARIA CHAO LEDO

Cregamos con Chao Ledo, un biografiado máis de Lence, o medio xusto dos nosos poetas, no número e no manexo da lingua. Este poeta é villalbés. O estrato lingüístico en que se move é apenas outro. As súas letras non son tantas coma as de Pastor Díaz, pero tampouco se dirixe a un auditorio tan da súa casa coma os primeiros poetas de panxoliñas.

Así e todo, non sabe romper máis que a medo o circo do falar dos seus paisanos. Pero sabe sacar d'él bon partido.

Chao Ledo nacéu en Villalba en 1844. Foi estudante e profesor no seminario de Mondoñedo, párroco en Santa María de Luía, e morréu na súa casa en 1894. Conocémoslle oito poemas en galego, publicados polo Centro Villalbés de Bos Aires en 1931. Son “A Romería”, “A oración do romeiro”, “Cuadro montañés”, “A miña anduriña”, “A volta da primaveira”, “Historia de unha rosíña”, “A Noite Boa”, e “Os zonchos de Navidá”.

Dende o punto de vista lingüístico, Chao Ledo é un poeta popular i-enxebriista. Eio á mantenta, como o ha de ser Leiras. Non é o caso de someterse a un falar estratificado. E o de un namorado da fala popular que ve nas formas luídas da fala villalbesa o ideal do seu arte.

O seu sentir, é visto, acompásase á lingua. É o tempo do enxebriismo, que en Galicia quer decir gusto polo aldeán, e que é o equivalente galego do medievismo europeo.

Non é, con todo, Chao, un rapsoda sin máis. Aquí e alí asoma unha fina personalidade. Versos coma éstos:

“Fadiño que o Trimaz baña — con ondas de suavida...”

“E neste Colmar o mártir — escapouse coma o fume...”

“Antano ti ben cantabas — Calandra púxoche a abó...”

abondan pra darnos a medida de un poeta de matices moi finos, de alma vaga e señardosa. E a esto responde a súa lingua, na que batiron moi leves os balbordos da mar do Lacio, sempre lonxano aquí, as olas ledas dos poetas da nosa mar, arrequentando e arrequecendo o tesouro da lingua herdada nun doce saber decir.

Inda que é tan breve a obra conocida de Chao, tivo gran autoridá pra os poetas do Norte de Lugo. A obra de Leiras e Noriega pregan no risco que Chao marcara.

O crasicismo latino asoma apenas no poema “A volta da primaveira”. Si él no o dixera, ninguén adiviñaría que se trata de unha imitación de Ovidio. O iam iam dos primeiros versos da elexía XII do libro III de Ovidio deu un poema en dodecasilabo moi galego, hirmao do do Sapo de Curros Enríquez. A verdá é que do poema ovidiano, que ten aquel berro de señardá:

“o quantum et quotiens non est numerare beatum
non interdicta cui licet urbe frui,

non quedóu máis que ese favonio triste dos neocrásicos e us nenos... que collen “as lilas e as mayas”.

Merlos, rulas, cucos, veigas, toxales, roseiras, ouregos, i-estes agros inmensos que veñen e van “i-esta doce alegría de atrutos e bruidos, teñen pouco cos disticos do Ponto.

Ben máis crásico é aquela “voz delgadiña” con que fala a sombra do cabaleiro Colmar na “Noite Boa”, igualiña â das sombras dos Eliseos de Homero e de Virxilio, e que salíu así porque sí, como salen moitas cousas.

Pero si o zume crásico se perdéu, si non quedóu xarro nin viño, ¡qué ledó cantar de calandra se erguéu de aquel “iam violam puerique legunt hilaresque puellae”, apenas soletreado. Sólo a alegría do románico amencendo sobre a ruina dos severos ordes de Vitrubio dá a medida desta estrofa nacida sobre os dísticos ovidianos;

Cantémolas veigas, cantémolos montes,
cantémolos ríos e as voltas que fan.
Cantémolos agros, ruliña graciosa,
cantémolos agros que veñen e van.

O milagre aquí de Ovidio foi o de liberar o poeta. De liberalo das formas da poesía castelán de moda, de liberalo dos ditos paisanos, de poñelo en estado de gracia poético. O resultado está â vista. Un poema espontáneo e sabio, coma a poesía dos cancioneiros. Un auténtico poema dos Cancioneiros, nacido quizaves do mesmo pulo espiritual, pero sin necesidá dos cancioneiros. En poesía hai milagros así.

A lingua, moi rica de onomásticos poéticos, non ten nin unha sóla for-

ma de estrutura popular, nin un modismo. O vocabulario, enriquecido. A adxetivación personal.

Pero este caso é único na poesía de Chao. Nos demais poemas case sempre o que hay de mellor é o que Chao pide prestado á lingua popular. I-él mesmo así o creía.

Un poema moi delicado, dentro da técnica enteiramente popular, é o da Miña anduriña. ¿Deulle o tema Curros, Pondal? Quen fora, Chao non aproveitou del máis que aproveitara de Ovidio. O adxetivo “anduriña vaga” apunta a Pondal. ¡Quén sabe!

O que si é de notar neste poema, é hastra donde pode chegar a finura de expresión poética de unha lingua popular nos seus modismos puros, sin requilorios literarios de ningunha cras. Diante este poema e diante outros de Leiras e Noriega, pensa un si non será a frase popular a que dá orixen ó poema, que non ven a ser máis que o campo do seu resprandor.

Aquí temos catro ditos paisanos de tódolos días:

“Anduriña vaga, dime —¿ónde, probiña, parache?

¿De qué terriña ti ves,—anduriña cantadora?

Ti naciches aquí...—

Aquí no meu corredore —naciche, velliña, ti.

Se viras como naciche...—¡Encoiro, miña xoiña!

E cantaba túa maiña —brincando cabo de min.

Naquel candente Sahara —¿hay siquera unha fontaña?

Nin con moito aquela terra —coma a nosa terra val!”

Estes catro ditos paisanos de tódolos días, estrenándose us sobre os outros no bultiño ledo da anduriña, dan un poema encantador de primitivo. Toda a gracia está nestes ditos. Un adxetivo de fora, como o de “candente” é algeiro que salta ós ollos neste tecido de arte enteiramente popular.

Queda ben craro que cabe unha poesía moi galega sin estruturas enxebres, sin falacios demóticos, e que con eles cabe unha grata poesía, de tono menor pol-o menos. Agora queremos ver como hai intres poéticos que non poden ter expresión nas formas calladas, rixidas e luídas do falacio enxebre. Calquera o ve en teoría, pero un poema tan sinxelo como “A historia de unha rosiña”, nas maus dun poeta tan prendado de dito popular, é unha proba que non queremos perder. Trátase de un poema ó xeito de Selgas, moi estimado na escola galega de Mondofredo. Basta que esa rosiña se cargue de intención simbólica na concencia do poeta pra que a expresión popular quede coutada. O poeta en loita coa lingua cotián non é home de sí. A dificultá da quintilla por un lado, o tema imposto por outro, e o esforzo de traducir algo que non é espontáneo por enriba, fanlle botar mau do primeiro que atopa. E preséntase un “axitaba” castelán, unha “doorida fror”, que non é villalbesa, e un CHAN que tampoco o é, inda que os dous señan galegos. E detrás deles, un “acariciéi”, un “agariméi”, ambos de fora, no país do apaxar, aloumiñar e acaloumiñar.

Coma no caso da "Volta da Primavera", o poeta rompéu aquí os doados, doces moldes da lingua nativa, nos que non cabía, ou non se tiña o viño de fora, inda que aquí a súa creación lingüística seña menos feliz que na primeira.

Como é natural nun poeta costumbrista, onde a Lengua de Chao Ledo alea e solece, briza e gaiteira, é nos poemas da terra. Bastará que digamos media ducia de falacios pra darnos conta: "Papas moles sin leite aquí sorbéu.—Si non queres, chico preito", que pasaron ambas a Noriega. "Ou as orellas me emparban".—"Un chambrón de carneiro da semente". "Déixasme pampo".—"Nin siquera das un verbo".—"Es moi trucha, ben te entervo". "Pro pagoumas o farrapo".—"Vou segundar—que está xebre a bacalada".—"Traime a taza e limpa as moas — co viño". "Vaya, non quero, primeiro—bebo a encaldada dos bois". "Pra os probes era un loberne" — "Pra os ca-seiros coma a frebe". "Solo regañaba a moa". "¡Desperta cara de bolo!"

"Onde a morte os ollos crava — todo é noite e pena alí" "Bota ô lume ben e estelas— que inda non quero morrere". "Traballan que é un primor".—"Que xempro poña non sei". "E tocaban instrumentos—que non digo eu si falaban". "Vou a cunquiña a chuchar". "Coma unha estrela, un anxel del Señor, amiga de facer ben, mais lista que un pensamento".—"Escapou-seme coma o fume..."

Inda sendo tan curta a obra de Chao Ledo, non é de estrañar que se note nela o ila-vai-ila-ven entre dar solta ô impeto personal ou someterse todo enteiro ô lirismo natural da lingua que un atopa feita. Máis ou menos, todos os poetas galegos do seu tempo fixeron o mesmo, e faise sempre, cando se chega ós doces sacretos desa lingua.

Pero o casticismo non basta pra salvar un poeta, que ha de ser grande precisamente pola superación das formas populares, incapaces por comú, de poder vestire os mais altos pulos do esprito.

Non son capaces tampouco de espresar máis que un tipo de poesía que vai da pura descripción e un lirismo gnómico, labrego no noso caso, a un lirismo infantil e engaiolador, pero que se presenta sempre un pouco desmigallado. I-esto non é conto de catro, que diría Leiras. Vese ben craro no caso de Chao Ledo, preso con gusto no falar do país e que, nunha obra de tan poucos empeños coma a súa, non ten máis remedio que acudir a formas alleas a ela, inda que señan ben galegas.

Sin duda por razóns métricas en algúns casos, aparecen en Chao con regularidá as formas sufixales —ade, —ude, desconocidas no país: Tardade, saúde, edades, virtude;o -l- intervocálico, restabrecido hai moito tempo no Norte de Lugo en tódalas formas vivas, suprimese por unha tendenciá enxebrista: doorida, door. Dase a evolución —an do sufixo— anu en lugar de —ao materno, hoxe sin vixencia, en man e chan. Transe, por fin, sinónimos de fora, como laberca, pombiña, agarimar, finchado, nai, meniña.

Neste mester de elaboración da lingua nutricia hay un aire de imitación entre tódolos poetas estudiaos —quizaves se non contamos a Leiras— en non estreverse a galeguizar; toman a expresión castelán que lles

fai falla tal como a atopan. Vimos xa os castelanismos dos pasados. Chao Ledo danos tamén os seus: **amenos, piloto, fulgurar, desvalido, acariciar, brillo, tierno**, como si tal cousa. Ha de facelo o mesmo Noriega, inda que a partes iguais co portugués. Pra cando fale d'el gardo a espicación que se me ocorre. Agora sólo quero chamar a atención sobre o feito de que os castelanismos de Chao pasen todos a Noriega, e que quizaves haxa que espicar por outra razón que a dunha influencia de Chao.

LEIRAS PULPEIRO

Neste pórtigo de poetas piedosos, Leiras é o relaxado e xurafaz, o poeta maldito, bon materialista do seu tempo, de barbas brancas, corazón doído e amigo de facer ben.

A súa biografía tena Lence inédita, según me dí. Foi seminarista coma todos, estudante en Fonseca e médico popular en Mondoñedo.

A lingua poética de Leiras foi espello pra moita xente. Aurelio Ribalta escribía: "Antre os cultivadores da fala gallega, Leiras Pulpeiro (diolo descanse) tiña un aquél tan seu, tan asoballante e tan meigo, que coma il non hai outro. Il colléralle o modo ás trobas populares. Il manexóu coma ningún isa parte da sintaxis galega que coas espresións que se din dá a entender o que se quer decir. Il tiña o sacreto da enxebreza da fala. Il sabía o camiño que leva ô fondo máis fondo do corazón dos leutores".

Esto é o que ve todo o mundo na obra de Leiras. O sacreto en sí é sinxelo. Leiras sabía a lingua dos paisanos tan ben coma os paisanos, mellor que os paisanos que, como é natural, non chegan ô fondo de moitas das espresións que dín. Levado da gracia destes ditos, díxonos as mesmas cousas que os paisanos dín, con toda a inxeleza dos paisanos, con toda a retranca, pero sin nada máis. A lingua non daba máis de sí.

O conto é este: ¿Traduciría Leiras o "Campo Santo" de Valery na lingua brañega e mariñeira dos cantares? ¿Traducíu nesa lingua **Lo Pi de Formentor**?

¿Cantóu a Veiga e a Montes nela?

Eso é o que trataremos de ver, gastando pouca baralla no seu enxebriño ben sabido, que haberá que estudar cando se estudie a lingua de Mondoñedo, no que realmente ninguén lle puxo o pe diante.

Na escolla do dito popular, tira Leiras a esculcare o máis realista e firente —ô reveso de Crecente o derradeiro poeta enxebriño— como é natural ô poema naturalista, acedo moitas veces, que cultiva.

Inda que non damos máis que un espécimen dos enxebriños de Leiras, cabe unha crasificación.

Ditos de axe: Aunque as xestas non gafaran.—Sólo bos pra de morriña levala vida engaxando.—Pro tórcelela o demo.—Mazotáronlle os cotenos.—Es ben cara lavada.

Ditos de ironía: Anda o gado e anda a xente —que lle sobra de dentamía— polo menos media renque.—E nandes ó rabo con tanto galán.—Dios

che defenda a pacencia. (Unha variante é: "cómache o demo a pacencia").— Onde erguer nunca ben se erguéu a nebra...

Ditos figurados, sin segunda: Se tódolos lumes — que as nenas encenden.—A ver si abordelades.—Pra que tire pra sempre coa piega.

Ditos con segunda: Foi a velalos un neno — abrindo us ollos de a cuarta... Mataron o escarabello...

Ditos de slang: Escondendo o rabeno.—Ai, nena, nese **palleiro**, inda se aguicha un bon **can**.—Deixaos ir, que os leve o **mouro**.—E xuntolos **pitos** da miña **larada**...

O slang labrego, que n'é o mesmo que patois, nin que argot, é de unha gran riqueza. Leiras e Noriega estendérono ó longo da súa poesía surraiano voces e máis voces, hasta facer desto unha maneira dos dous. En "Cómo falan os brañegos" pode estudiarse ben a tendencia ó slang da lingua popular.

Ditos gnómicos: Tempo ha vir sobre pra un se afogar.—Que nos mate Dios que nos deu.—Caéralle a facha.—Que acadulle.—Nunca o que lixóu a manta soupo ter calada a lingua.—Naide sabe o que val o traballo — se a gadaña non ben polo atallo.

Ditos varios: Inda había noite e noite.—Que baixa linda lindando.—Hasta ganas de rirse medio lle pintan.—¡Qué n'o fora!—Era un milagro de cestas.—Ai, haberá.—Co conto.—E vaise a fio quedando.—Non para pinta.—Bótalles dúas roncadas.—Midelles coa roca o lombo.

E así case toda a obra.

Baste decir que o cantar de Leiras corre hoxe na bisbarra de Mondoñedo confundido co popular, que hai anos era a suprema ponderación.

Vamos agora á elaboración á que sometéu Leiras a lingua popular nos casos en que non se sometéu a ela.

Este estudio, puidera él sólo dar un bon discurso.

Ayuí quedará reducido, como todo o demáis, a duas ou tres notas.

Ben miradas, as fórmulas literarias de Leiras poideran reducirse, inda as máis complicadas, a fórmulas populares, o que demostra que son o seu desenrolo literario. Tratemos de velo.

A forma literaria máis seguida de Leiras é a da repetición, paralelística ou non, que é ben sabido recurso das formas populares en todo o mundo. Damos unha lista sin orde destas repeticións:

"E queréndoche él tanto, tanto, tanto (O. C., 82). Que son moitas, moitas, moitas (O. C., 38). E calóu a boca o vello — e calóu a boca a vella.— Quén o sentir meu sentira (O. C.,). Pra que o ben ben neles prenda.—Vai e ven, sube e rebrinca.—(O. C., 55). Vaya ou veña — veña ou vaya (O. C., 28).—Nin que as túas grallas e pegas — pegas e grallas non foran.—Unha lámpara máis moura — que a caldeira menos limpa (O. C., 145).—Que soyo así se sinte o que ela canta — que soyo así se canta coma ela (O. C., 130).

A esta cras de concinnitas popular, e obedecendo á mesma ley de arranqueo, pertence a rima interna de octosílabo de Leiras, que analicéi tan sólo en "Unha festa", e da que dou estes casos entre moitos:

... “Vaya unhas nenas aquelas.—Sobre todo polos ollos.—Donde bailaban que estaba.—O pescozo que ni’o torno.—Pois anque tódalas boas.—Se houberan posto de acordo...”

E pertence da mesma maneira, a meu ver, a triada encadeada, típica deste poeta, da que dou esta mostra:

“Dónde vai a miña nena — donde vai o meu anxiño — que non me ven dala a aperta.

“Que non me ven dala a aperta — pra que a colla no meu colo — e lle día o bico na testa.

“E lle día o bico na testa — e maillo par de azoutiñas — nas cachiñas de manteiga”.

E pertencen aínda outros poemas, tódolos poemas máis típicos. Pra velo non hai máis que someter a proba un deles, o das páxinas 71-77, poño, por caso, das O. C., que nos dará este arrandeo de paralelismos, nos que cada período se vai degradando pouquiño a pouco, á medida que se separa do pensamento popular.

“Sin millo o cabazo
O leito sin...
Sin cartos a hucha...
A corte sin...”

} ¿Qué agardan os probes?

Segundo momento do poema, xa degradado de arrandeo:

“Se calan...
Se piden...”

} ¿Qué agardan os probes?

Terceiro momento do poema. O pensamento adquire a rixidez doutrinaria, ou a eclosión sentimental directa:

“Sabendo que... ¿Qué agardan os probes?”

Digase outro tanto dos poemas das páxinas 37 e 57.

Outra das elaboracións ben fortunadas de Leiras é a da creación de un tipo de metáfora xeórxica de gran finura, â par que de forte sabor enxebre. Neste poema, chega este tipo de elaboración ó seu cimo, un ano antes da morte de Leiras.

“Era rayola mayega — que esbaía as néboas pardas.— I-ôs avisios máis fondos — prestaba contento e calma.—Por eso todo desloce — onde ela adoito folgaba, — dende que o Nubro engafado — puido pra sempre entoldal-a...—Os que finarse se sinten — de non sentir súa barcalla, — nin apaxar súas mauciñas, — nin llas mazmir ô chucharllas”.

Hai que ver cómo aproveita, pra elusión de un pésame vulgar, toda esa onomástica labrega de rayolas, nebóas, avisios, nubros, cos seus efeutos de engafar, entoldar e mazmir...

Fora desto, o caso normal de Leiras é o de sometimento ô decir do lugar, sin quitarlle nin poñerlle. Nos cantares i-en moitos poemas da terra, chega a rexistrar o máis pequeno matiz fonético. A media contracción da “a un” faina on, on can, por a un can. Da a pronunciación do s inicial de

estrela, e fai un preciso emprego do chamado infinitivo sufixal... qué sei eu...

Todo ten un valor lingüístico grande, un valor espresivo de primeira forza pra o que él quería decir. Pero él non quería decir máis que o que decían os decires callados e luidos nas corredeiras de Argomoso e Lindin.

Cando quixo decir outra cousa non lle valeron, e, coma Chao, tivo que facer a súa lengua. Sólo na tradución de "Lo Pi de Formentor" achamos estes préstamos: Tremar, frole, prantas, bicar, cheirumes, eixido, aas, man-tenza, raizada, corisco, ramaxen, envexo, soilo, lembranza.

Pra substituir o solo do país ensaya soilo, soyo, e sô.

As leuturas de Becquer (Lembremos: Choróu disgraciándose — un pouco alí a orfa; — máis tarde na caixa — meteron a morta); as de Campoamor (Pois así é o mundo, así foi e así será — que choren ou que canten igual dá); as de Selgas (Veu ô mundo, abréu os ollos — miróu como era esta vida — cerrounos e deu âs áas — y-hala que hala pra riba), trougeron os **quenes**, os cal comparativos, os **xazmís albos**, os **en donde quera...**

Nesto, con todo, é donde Leiras se pode presentar gallamardo. De tódolos estudiados Leiras é o que presenta menos castelanismos. A razón é esta. Quizaves non soupera máis galego que os seus parroquianos, pero n'el prendera o espírito de combate frente a Castela. El é o cantor do Mariscal...

Outros grandes contemporáneos andaban coa mesma empresa de crear unha lengua. Eles foron os que lle prestaron o que n'había na tulla labrega dos seus falacios.

Sempre, eso sí, os pillóu con medida e certa indecisión que xa notamos en solo. Pero adoptóu os seus, dos que notaremos os máis rechamantes Saudades (82), arriscos (104), lida (104), beixarilla (104), pobos, ademiro (107), rechanción (121), turrar = tirar ( ), Lidaron = loitaron (122), humildanza, mals (49) Tenrura, anxo, simiterio (22), traspondo, Deus, vaga = ola...

Non fai falla decir que estes préstamos son nunha parte portugueses, coma os que empregóu na tradución de Pi de Formentor. Os máis son galegos. El, de seu non foi home a estreverse â creación de un vocabulario. Se o tiña — e rico que era no seu mundo, — era do común, que non é de ningún.

ANTONIO NORIEGA VARELA

Noriega Varela hastra que chegou â raya de Portugal e miróu a lúa dende o corredore de Teixeira de Pascoaes, foi tamén un poeta nas formas escuncheiradas da fala do país, coas reservas que logo faremos. Hay grandes diferencias entre él e Leiras, que veñen dos campos ideolóxicos e sentimentás en que cada un se movía. Leiras amaba o val e a Mariña, Noriega a Montaña. Leiras o dito amargue, mouro e firente, Noriega o de primor

delicado. Si escolle tamén na onomástica máis fosca da montaña, é pra o contraste, procedemento estilístico que se opón tamén á concinnitas de Leiras. Leiras axusta a súa expresión individual ás cristalizacións lingüísticas do país. Noriega mantense sempre fora.

A oposición sigue na valoración das formas castelás. Vimos que Leiras non as admite. Noriega bota mau delas sin reparo ningún, o mesmo que das portuguesas, coma si se tratara de monte aberto e comunal, e escuso decir que con razón, ás veces.

Sinto non ter á mau as edicións primitivas. Estóu manexando a antoloxía derradeira, na que, pra este caso, todo ven revoltado e, o que é peor, corrido de segundas e terceiras. Por estas dificultás, e, tratándose de Noriega, o poeta de máis matices de tódolos estudiados, non quero dar a estas notas máis que un valor provisional. O estudio do vocabulario com-preto, que vai de apéndice e o das variantes ó longo de 40 anos, nunha obra curtaña coma a súa, fará quizaves trocar canto vou decir.

O enxebrismo de Noriega

A impresión que me dá a obra de Noriega, inda na súa parte máis enxebre polo fondo e pola forma, é que o dito aldeán estaba lonxe de ser pra él norma de bon decir, como o foi pra Chao e Leiras, se non quere-mos citar máis que os do país.

Noriega aprendera ben a súa Retórica e Poética de Hermosilla. Tivo sempre un vivo sentimento das palabras nobres e baixas, da rusticitas e da urbanitas. Dividía tamén as cousas en poéticas e non poéticas, sempre nunha rigurosa crasificación que o distera dos outros poetas. Polo seu saber quizaves estivese chamado a ser un poeta máis malo que un delor. Foino moi bon por non ser consecuente. El tiña o seu mundo poético do tempo: pazos, princesas, mosteiros derrubados; pero polo espírito de contraste que o guiaba, tan ben nos versos como mal na vida, púxose de costas a todo esto, nunha autitú de asceta ou eremita. E fórono entón os toxos e as xestas, o orballo, as nenas repinicadas, a neve, o ermo, os cruceiros, a néboa, as ermidas. Mais craro: todo aquilo que podía encarnar os sentimentos de piedá, inxeleza, franciscanismo que era a fonte da súa poesía.

Todo esto, tan complicado, estaba lonxe de casar coa maneira de ver dos paisanos.

Si lemos "A corrida do Galo" de Leiras, sentimos que alí non hay nada que un paisano non puidera pensar. Nunha transformación que non é doado espricar. Leiras esquenciase de quen era pra non ser máis que un mozo de Quende co seu mundo pintoresco e pequeniño nos ollos e no falare.

Noriega, que era no seu sere moito máis aldeán, non quixo selo nunca nos seus versos, como tampouco o quixo sere na súa vida de relación, chea de aristocratismo ó seu xeito.

Noriega aparez por intres como un dos poetas de lingua máis enxebre, pero sin renunciar nunca a deixar o rastro individual. Se lemos o pri-

meiro poema da "Edición luguesa" "Que fale meu bisabó", o máis popular sin duda, e onde se atopan os ditos paisanos mellor arredondeados do país, inda alí non se entrega á tentación que Leiras non resistiría. E versos coma estes: "río co caudal de armonía — que prendóu a Castelar".—Quen por un Creso se tiña. Pode a Igrexa verquer pranto.—Tiróu coa sinxel fouciña.—Eses gallardos brañegos.—Procramar a tradición.—"Son pasadas que se poden ir seguindo pra o estudio da súa lingua hastra a súa volta á montaña luguesa no ano 1926, en que remata a labor de subrimación temática e lingüística e comenza o retorno de todolos poetas vellos.

Técnica enxebrista

O mundo poético de Noriega é moi complicado como xa dixemos. Nacéu das lecturas crásico-ascético-filosóficas do Seminario, dos poetas do XIX —falamos xa de Selgas— e non tanto das premeiras figuras coma deses poetas piedosos polo estilo de P. Rigueros que él traducíu, conocidos sólo dos leutores das revistas relixiosas que chegaban á Mondoñedo, e de poetas de non se sabe onde, que publicaban os seus versos nas follas das vilas do norte lugués, nos almanaques e en canto hay.

Un traballo nada doado sería o de determinar as fontes ventureiras da formación literaria do Noriega inicial.

Os poetas da terra fóronlle, é visto, conocidos, e xogóu a súa carta na temática de tódolos do XIX: romerías, foliadas, contiños e parrafeos. Pero nunca se deu por enteiro. O Noriega íntimo salnos sempre ô paso, nunha reflexión estética, moral ou piedosa. E como unha leve música de fondo ô primeiro, que se vai erguendo dos vellos poemas hasta encher toda a orquestación no medio día da súa lírica. En "Bendito sea Dios" síntese a liberación do poeta e os xogos desta música enteiramente libre. E o Noriega verdadeiro, cantor da Ternura, da Piedá, da Inocencia, do Neno Xesús e de Nosa Señora.

O mundo de pequeniñas cousas de que falamos, de toxos e xestas e orballo, de cruceiros isolados e lobos que oubean. Ese mundo foi pasando ô fondo coma marco. Sirve para dar corpo ás doces ensoñacións incorpóreas, pero non é máis que un soporte delicado, encanto ô mais do seu ermo ideal de doce ascetismo, tan galego, moito máis galego, que toda a poesía do noso folklöre.

Quero lembrar algús poemas, nos que é ben evidente todo esto. Un deles, o que leva por nome **Pra a Probeza**:

"Xa que eres da miña sangre — irmanciña que venero, — dácame un cento de bicos — y-olla o que ben che deseo..."

E remata: "Présteche Xesús, xoíña, meiguices da nosa fala — o bordón do Padre eterno — e o seu leitiño de palla.—E tan albo coma a neve — ufanía dos penedos — seña o fateliño novo — con que te eu vexa no cevo".

No medio queda toda a temática enxebrista: festas e gaitas, e rum-

bosas merendas, fontañas, liñeiras, pinares... Pero o centro da poesía coma expresión emotiva é o mesmo da "Povertade poverella" de Jacoponi.

Outro poema a recordar é o delicioso de "cousa bonita".

"Quen te veu, musa, algún día — fastuosíña no adro — desguedellada na fía — humilde agora te vexa — bicala cruz do rosario y-o pavimento da igrexa". "Falame do que ben quero — ô pe desta xesta en flor: dun Santo Cristo isolado — feridiño — que esmorece, malpocado! — da serra no curutiño.—Daquela Virxen chorosa... De unha mai que no'me olvida.—Do que é pequerrechiño, — miña xoya — e non ten pai nin padriño — nin alma que d'él se doya".

Non fai falla pensar moito pra ver que neste poema o motivo enxebrista pasa a segundo prano, de puro soporte poético. O poema que vou a lembrar agora pon polo seu lado ben á vista que este proceso ven de lonxe, dos primeiros tempos do poeta. E O San Juan de Romariz, unha de tantas versións costumbristas, como a Festa de Gundian, de Benito Losada, Unha festa... de Leiras, etc. E o tema enxebre máis amado. Pois ben. No medio d'él temos estes versos:

"Bah, si os que non se ven fartos — de comenencias e cartos — pensan de levala palma, — mal saben que nesta vida — non hay riqueza cumprida — e sólo é importante a y'alma".

Estes versos no medio do poema abundan pra deixar o pintoresquismo da festa nese segundo prano de adorno e contraste que tanto amaron os pintores de outro tempo.

E se esto é así, pouco fai falla pra esplicar a técnica do enxebrismo de Noriega. Quizaves fora preciso nun estudio compreto, revolver o fondo de poesía gnómica que hay nos ditos populares. Coma dos ditos gnómicos populares naceron moitos poemas de Leiras coma este: "Danse ó pe dos toxos bravos — as margaridas sinxelas; — entre espiñonas xibardas — o cabrinfollo frolea.—E o fero acibro e a abrula — xuntos nos cómaros medran.—¿Cándo us pra os outros os homes — seremos disa maneira? "E cómo á poesía de Noriega se lle puidera buscar este orixe primeiro. Pero pra o noso caso abóndanos con ver como xa vimos que é unha poesía de idealización: Pureza, Inxeleza, Ternura, Piedá. Estas idealizacións precisan un sino que as encarne e seña o seu soporte.

A montaña, o pequeno mundo montañés ofrécenlle formas infinitas pra a encarnación do seu franciscanismo, como a flora da horta murciana ll'as ofrecera a Selgas, poño por caso, e os mil contíños de abogado vello a Campoamor, pras idealizacións de cada un.

Así vexo o enxebrismo de Noriega. Ama a flor mareliña, porque é triste e a presenza de toxo porque é bravo. Non as cousas polas cousas, senon pola idealización de que son símbolo. A lingua galega, que moito venera, ten pra él o valor de sela expresión da ternura, de ser falíña que aloumiña, un ansioso falar, un suspiriño, esto é, de ser o símbolo das idealizacións amadas.

Da terra mesma di: "Que o teu anxel de luz, Galicia linda, seña a través dos siglos a ternura".

Así, pois, as formas lingüísticas populares veñen determinadas en Noriega pola simple denominación de aquelas cousas que lle han de servir de encarnación das súas idealizacións. I-esto mesmo supeditado logo a rixidas normas estilísticas de eufonía en primeiro lugar. Toda espresión que non fora grata de son, era rechazada por enxebre que fora.

Con todo esto, así como así, non queremos decir que non seña rico en enxebrismos Noriega, sobre todo de unha sintáxis chea de pureza. Sólo queremos espricar que n'él o enxebrismo non ten o campo e o sentido que ten en Leiras. O enxebrismo en Leiras é, como vimos, o formento do poema, a súa razón de ser, gloria e piega a un tempo. A proeución do poema non é outra que a do dito popular.

En Noriega o enxebrismo é espresión senlleira, fora do sistema do pensamento e sentimento popular. Ten un simple valor formal moitas veces, coma certos cultismos castelans de todos conocidos, e non lle sirve de piega nunca. Polo demáis, a frase enxebre en Noriega é de gran finura espresiva, de bon gusto literario e de valor universal.

Non damos máis que duas ou tres probas:

"Teño d'ollo hay moitos anos.—A bonitura non marra.—Pero, ay, canto herden as dúas — non val farrapo de gaita.—Pro sinto nacel-as herbas.— Sobre o mundo que Dios fixo — moito se arrastróu o demo — e non che hay cousa sin lixo.—Hay desgracias de desgracias — que raen o pranto e a vida.—Chorará coma un neno ó ver teu pano..."

A lingua de Noriega

Coma non se trata de un estudio compreto senón de señalar unhas cantas notas, vou a fixarme en dous ou tres poemas dos que penso eminentemente espresión da súa poesía. Primeiro no famoso "Nin rosiñas brancas, nin craveles roxos". E un poema antigo na súa obra, inda que depurado e maduro. Sólo intresan os dous primeiros pareados, xa que nos que siguen repítase a mesma técnica do comenzo.

"Nin rosiñas brancas, nin claveles roxos:
Eu prefiro as floriñas dos toxos.
Dos toxales as ténues froliñas
que sorrien a medo entre espiñas".

Nótese en primeiro lugar que o aire poético que move o poema é un aire de ascetismo e renurciación que parece vir dos exercicios de un S. Inacio galego, e que dixemos que era o fondo de toda a obra de Noriega. Na forma estilística, salta ós ollos o paralelismo tradicional dos poetas galegos, pero o que nos atrá sobre todo é a contraposición de claveles rozos a froles de toxos, tan espresiva nuha obra que nace toda ela de contraposicións. Esta é a sua constante literaria e estilística: Quen teña lido a Noriega pode recordar os binomios opostos: Mariña-Montaña, pazo-

casañas; catedrales-ermidas; reinas-pastoras; riqueza-pobreza; soberbia-humildá.

Este procedemento non é menos galego, e na súa raíz, nin siquiera menos popular que o paralelístico que Leiras evoluciona. Pero é máis complicado, menos inxénuo e estilisticamente de formas máis evolucionadas na literatura universal. A *variatio* é un doce veneno que se mete na lingua de un autor e que todo o revolve. Comenza pola estrutura do poema e remata na da frase máis peniña, no vocabulario. Pensemos que nesas catro versos, fora a fundamental, podemos ver estas contraposicións: brancas-roxas; toxales-froliñas; sorrin-espiña. E nos seis versos que siguen, estas outras: espiñas-agasallo; diamantes-orvallo; ermo-tesouro; froles de toxo-ouro; ouro vello-froliñas; toxales bravos-devociós.

Leamos agora este soneto:

“Adiol-os piñeirales! Máis arriba
urces si acaso. Brétemas de certo!
N'hay pincaró en Galicia máis deserto,
n'hay fragosa montaña tan esquiva.
Outra terra non vin máis pobresiña
e, con todo, entre todas, leve a palma.
Pra que moito a venere a miña y-alma
ten tamaña aspereza unha ermidiña.
Na isolada ermidiña, aló a deshora,
a Virxen canta si o filliño chora
mental-a neve cai e o lobo oubea.
Que por estes traballos de María
nunca mimos vos falten e alegría
rapaciños da máis remota aldea.

Aquí está toda a técnica de Noriega. Este poema que comenzou cunha festa de sensacións de paisaxe vaise despindo pra rematar nunha pura ansia franciscanista.

O paralelismo da primeira estrofa: “N'hay pincaró en Galicia máis deserto — N'hay fragosa montaña tan esquiva” desfáise no procedemento contrario de contraposición: “Terra non vin máis pobresiña — entre todas leve a palma; tamaña aspereza — unha ermidiña; a Virxen canta — o Miñiño chora; o Neno chora — o lobo oubea; traballos-mimos”.

Nos derradeiros poemas, xa apenas queda máis que unha sutil danza de contraposicións.

“Mociña, qué desmarcados
penedos cubertos de auga!
Seixiño de sol ferido — lembra a estreliña da y-alba
—Tu queres ver? Mar de fondo — e o demo ceibe na barra.
—Vin na folla dunha rosa — tremelucindo unha bágoa.
—Olgas?
—Loureiriños verdes — ô redor da miña casa.

—Gueivotas?

—Os meus amores traen ós merlos nas palmas.

—Conchas?

—Mellor cabrinfollos.

—As dornas?

—As ermidiñas.

—O sol?

—A sombra das pradias.

Penso que está craro. Agora ben. Esta técnica, que chega ós refinamentos meirandes é o principio da anarquía de unha lingua. A concinnitas de Cicerón levou ó cume o sistema armónico do sermo nobilis. Tácito, facendo lingüisticamente o monumento artístico máis personal de Roma, revolveuna toda; términos vulgares, términos poéticos, alleos, da casa, xúntanse na feira leda desta técnica, dando en algús casos esquisitas obras de arte, coma no noso.

A lingua adquire novos valores, musicales, sentimentales e simbólicos. como se pode ver no derradeiro poema que citamos, no que as palabras se van despindo do significado de tódolos días pra ser simpres alusiós de realidades máxicas que abren en nós grandes circos de emoción. Pradias, loureiros, merlos, ermidiñas... Puro musicalismo simbolista.

Inda que me dou conta que o estudio prometido non está no medio, renuncio agora á lista de castelanismos e lusitanismos que foron entrando na lingua de Noriega Varela, non por necesidades espresivas, coma nos outros poetas, senon por exigencias do arte do seu estilo.

Non señalo tampouco as fórmulas de intensificación que marcan a súa maneira, por ser ben sabidas.

E deixamos tamén pra cando se poida refacer este traballo o estudio da lingua de Pernas Nieto e José Crecente Vega. Emparentados como están con Leiras e Noriega, non nos sería doado facer outra cousa que repetir os conceptos espostos.

CONTESTACION

del

Sr. D. Ramón Otero Pedrayo

CONTESTACION

del

Se. D. Ramón Otero Pedrayo

Señores académicos,

Miñas donas,

Meus señores:

Prégovos licenza e concederédesma como fidalgos pra vos confiare a maxinazón d'un grande aito literario, de lembranza e xustiza. Il acontecerá non sei cando, ninguén entre os nados pode sabelo. Pro no desexar de todos nós e de cantos infindos amigos tén a poesía de Aquilino Iglesia Alvariño, alongado déica un pouco mais aló dos mais lonxanos marcos do posíbele vivir humán... Celébrase o panexírico do noso poeta. Ise panexírico seguinte o trunfante carmen do inmorrente vivir. "Ubi est, mors, victoria tua". Pra entón, cando xa os pulsos se teñan acostumado a non tremar escribindo dous mil e tantos na data das cartas, a nosa Academia terá, xuntamente con outras residencias, un pazo de rexos alicerces e gasalleira e xentil arquitectura en calquer recanto do sacro chán galego. Alí cinguido por soelosas bocarribearas, dono de soantes hourizontes mariños, cecais no cerne de algunha ispirada soedade gandreira, o pazo acollerá ós poetas mozos e vellos, merecentes de se quentar a unha chama, e mais amparárese n'unha tradizón, vivente cabrinfollo xunguido ó ser da pedra e ó terrón galegos. E no salón de fiestras e soláinas agasalladas por os poentes, cecaives no xardín de buxos e roseiras, cecaives no antigo templo da carballeira, faráse un silencio aletexante de infindas pombas viaxeiras do membrare, ó dicir o mais outo e libre poeta d'aquila sazón futura no panexírico do outo e libre poeta dos nosos días: —"Cando no inverno do 1948 o autor de "Cómaros verdes" fixo seu ingreso na Academia Galega, faltábanlle moitos anos pra atinxir a mestría enteira e centrosa da sua poesía... Foi no empardecer do seu vivir o comprimento da pormesa d'un arte non suxeito enteiramente á lei do imaxe do abrente e do cumio e do serán do día..." A xustificación do sentir do noso futuro colega cecais aponte ou remaneza do noso traballo, cecaives non... Coido a todos confirmados na seguranza do grande poeta de mañán por ser arestora Iglesia Alvariño o grande poeta e doutor nas artes máxicas d'unha beleza e sentido do amor, do cosmos e da morte, de longa e adispazosa revelación...

A fondura e verdade do meu sentimento admirativo da poesía de Iglesia Alvariño fará esquencere ou disimulará o desaxeitado das miñas ver-

bas. Por os camiños do amor e a simpatía das ideas e as formas chégase pertiño do impetizo do arte. Non me tollades ista creenza. Ela é gasalleira e mantén o espírito dos non profesos na Orde da crítica. Somentes asina, levado por ises guías poderei hoxe representare á nosa Academia niste intre de xustiza e amizade... A nosa Academia non desamparada da podente e xenerosa lembranza dos mestres... Eu non sei afastare o íntimo gozo do poema, do exercizo sutil e complexo da crítica, do pracer e a door da comparanza ás veces trubado por layantes ou maxistraes fantasmas... Cecaives os espíritos do xeito dos "Precursores", herdeiros do seu optimismo e paixón, non entendamos ben a crítica literaria coma facultade "sui iuris". Pouquidade nosa, si ou non. De calquera xeito regalía e dón moi de agradecer.

Dixemos "outimismo" nos homes, nos poetas, de sazóns por nós mesmos reflexadas como axitadas por inqedanzas, trascendentás inqedanzas... Procurabamos dicir algunha cousa sospeitada hastra por os xiados fiscaes das bagullas románticas. Calquer poeta eleito e obedente á divina chamada sabe ser vencedor das trebas das foxas e do esquecemento. Inda envolvéndose bruante escola na costa, no longo ecoar do verso elixiaco. En cada tempo —en toda sazón do vivir do poeta— pódese descubrir unha forma e versión da confianza do "non omnis moriar"... Son as bágoas tamén, ilas soias, ás veces os tesouros de curtante locir, os amargurados e febres acios d'un tempo histórico cecais máis herdado en bens de esperanza e fieltade de espírito ó enxergalos acaroados con outros de brilantes lumes coallados en dispazosos outonos... As bágoas aloumean dubidosas serans adoulescentes. Pléyades. Ilyades, pros navegares do mundo do espírito. Pléyades, Ilyades presenzas animadas no tremelocir da esfera da Poesía clásica. Centileos case mūsicæes de lus, compañeiros da meditazón adoulescente do noso poeta Iglesia Alvariño por fillo das soedás grandreiras, aluno dos vates soados por a fieltadá a suas vixiantes lampadas, veciño atento ó calmo latexar do mar de Arousa.

Calquera bon leitor de Iglesia Alvariño non faría unha descuberta sorprendente, pro houbera rexistrado unha verdade, si dixer coma a poesia do noso amigo tén nado ca forza podente e doncel e afirma cada día con vontade de espallamento, en regoados tempos, sua chama de candura e quentor obedente ó interior fado dos eleitos. ¿Non quer dicir toda gran poesia unha redenzón do vivir enteiro do espírito cautivo, da palabra cautiva? Prisoeiros ou tamén priguizosos. Outros ferros e cárce. Non teñamos grimo da cinza triunfante, erguendo e maquiando súas mámoas funerarias. Na Poesía, forma superior do espírito, lei do devalar, a natureza, o amor, a morte —¿non tén aínda un feitizo podente a triloxia schopenhauriana?— veñen pra cada poeta ca novidade adámica da primeira mañán as portas do Paraíso.

Fíxose, estase facendo, revelarase aínda deica o peirán do derradeiro embarcamento, Iglesia Alvariño. Iste poeta dono da virtude de non confesar por o de arestora as bágoas. Elas han locire como:

"...iauga noviña nas cuncas da alborada", nas Memorias da sua ve-

Ilés, acaron d'un tremar de folliñas de abedoiras da Terra Chá guindadas por o vento, de lembranzas de amigos, do intre de aquil xuramento e vela de armas do verso dos poetas, sempre feita unha ves por iles, cecais sen sabere onde foi nin como foi...

Latexa un mito na gran poesía, un mito dende o orixen das verbas e das armuñias chave da arte. Por élo a visión de cada poeta coma d'un tempo soio refrexa unha relativa verdade histórica. Hai a novidade e a intemporalidade da primeira emozón e da primeira soma proietada no xiado locir da i'alba por o bulto da idea. O agromar d'unha imaxe tén a valía d'unha creazón no senso de enxamais perderese a esenza, novidade e beleza do intre e pneuma da creazón. As palabras, as probes e fermosas palabras, voltan a unha xuventude de beizos, a un soar de novas i'augas i-engayolan o nâdo e faiscante sol nas herbas molladas no intre de recibiren do poeta a liberdade e xuventude. As palabras arrincadas por o fadalismo da vida son devoltas ó ritmo e á lus infinda e ordeada dos siñificares. Son princesas por o poeta devoltas ás suas torres de lus... Soio il, mestre e dono do ritmo entre os bruidos do mundo, edifica inda non procurando erguer muros de Tebas... O poeta edifica, conserva, restaura o tempo do cosmos e a sonora arquitectura das palabras. Solene e sacra misión ben crara pra nós galegos, con soio pensar cómo houbéramos alentado no noso mundo sen a lei e o canto verdadeiramente edificadores do espírito, de Pondal...

Aquilino Iglesia Alvariño, podente mitografo —dixen mal: protagonista do devenir do mito, por il levado, e ô tempo reitor do mito —aluno de soedades de arboredas e celdas, de ermanzas e crásicos— ás veces nos crásicos ecoan os pasos coma entre xigantes e dooridas roinas e iles agradecen o cantar ou a glosa tamen ceibadora da nosa anguria —exercitouse dende moi novo na arte de descubrir a imaxen. Tén ista arte semellanzas cas cinegéticas ensinadas por Diana nas noites craras de luar nos arboredos, ca alquimia das formas das froles resurxidas da cinza, cas prácticas máxicas. Pro sendo todas elas comparanzas de tona e superficie, imponse o sinalar a condizón presente arestora en todos vos: a simpatía e o poder criador. Pois un interpretar do mundo e das cousas vai envolvemento, a condizón de o non facer programático, no exercicio da Poesía.

Iglesia Alvariño, alagado e liberdado n'un mundo galego, moi denso de historia e de paixón, demarcando nos seus lindeiros cas sinxelezas do roquedo e o mar no espírito do pobo as formas depuradas, mais de unha latexante de angustia —pensemos n'alguns moimentos barrocos, pirotecnias de "mestres de fogos" cristaizadas por miragre en arquitectura, pensamos no faiscar de loucura antiga de ridoos naturalistas xurdindo no ollar e no falar dos labregos— das culturas, sabe por a imaxe devolvere as cousas a unha estaxe de sinxela dramatizazón.

Non hai paisaxes na intenzón de Iglesia Alvariño. Si xurden fondos e gasalleiros, individuoalizados co recender das colleitas e o bruidar dos zocos e das arroyadas nos vieiros é por a potestade máxica das palabras. Da sua composizón en versos cronistas n'un curto falar do pular do vento nas centeeiras, do ritmico alentar das colleitas, Ademirabre "Kappellemeister" dos

temas galegos non tén, non teima Iglesia Alvariño paisaxes. Meditando na súa arte non parés ocioso o preguntare por qué se non tivo por lexítimo dramatizar o lirismo.

Abonda, pois coidámolo esenzal, con sinalar no noso poeta cóma il surprende a imaxe no intre paralelo ó de se formare no maxinar dos nenos, apreixa as herbas e xoga cas augas con mans de neno. Pro soio no nacer da imaxen, no xermolar e no arelar de forma. Por iso pode ordear sinxelamente seu mundo e facelo vivir, pois zugoulle a savía cando principiaba a sere frol. Sabe moito Iglesia Alvariño dos mundos e dos trasmundos posibles d'un silenzo de ribeiras verdes, d'un camiñar de homes barudos, falangueiros...

¿Cóma fuxir do feitizo de iste libro, de istes poemas? A sinxela glosa de calquera d'eles aleda unha fadiga e anova unha tristeira serán...

Os poemas de "Cómaros verdes" levan ás capeliñas dos ollos un novo xeito de enxergar as cousas, de as mirar xurdir de unha terra latexante de unha inzial emozón telúrica, na optica nova da luz engayolada na rosada, hastra ensoar o mundo todo envolvemento n'un sistema de pingadelas de rosada ou de un chover de leda e grazosa creación... N'hai os grandes e fondos acordos das estrofas solenes ó Klopstock. Todo devala en tempos mensurados por o desfollárese das froles, o dubidar e cair das gotas de chuvia, o silenzo e curta pausa inspirada por a soma d'unha nuben bogante... E vai namorado o poeta. Seu sentimento non adicado a ningún forma o libro. Decir que "vai namorado" non quer dicir grande cousa. Tén de o dicir il c'un acento semellante a unha adicación cabaleiresca. Tén de ser a propia fé do verso, lampo de sol marzal nas cristas das foulas, nas pradelas, nas agras:

"...E vou namorado".

O mozo, as pombas, os vieiros. Asina rube a primadeira as valgadas e vai pimpante choutando muradellas, inzando de inversos ceos de coroas os campos liñares... Galiza vai asina. A Galiza de pedra i-ensono si esper-tare ás badeladas da romería. Ou tamén aquilas outras das cidades e vilas asulagadas. No abismático do curazón. Alí as primeiras alboradas fixéronse pérolas. E no fondo do mar. No mar das badías do Norde, refreisivas pupilas.

Xogo, devalar de brétemas, de regueiros, e mancholas de sol.

"...por as veigas
con froles amarelas",

do mencer, e a barca, e o sorrir. Chega o artista despoixa do mociño. Pro non esquece as artes de labrar no buxo, de facer muiños en todos os regueiros, xogar cos callaus bunitos, lavárese as fazulas nos piornos cangadiños de chuvia, montañeses de corozas molladas. Alguns dos intres de "E vou namorado" figuran un rapaz gozoso maquiando bolos e bonecos na fariñada do sol peneirado por as nubes nas maus ledas e cantareiras do Abril... Un mociño pondo muiños en toda i'auga e chiscando os ollos ás pequenas e ridentes e chuscas e caladas cousas de un mundo devalante...

Como vai depresa iste mundo hai de o deter e facelo entrar no espello de un poema, anacos de espellos engayolando o fuxir en tempos dos mundos e das cousas... Vai namorado. Ningún prestixio literario dos posibles na poesía dos precursores brila n'un epíteto, pendura n'unha roseira ou do verdecer do salgueiral.

“Coma na herba noviña ou na frol da i-auga
eu quero oír o teu silencio, nena.”

O arelar de estes “Cómaros” poéticos, agás cecaives das “Nenias”, téñese de comparare cos seus froitos poéticos... Soio de tal maneira poidéramos eispricar algunha cousa dita por nós sobor da mestría do poeta. Iglesia Alvariño pode escribir máis d'unha ves “Cómaros verdes”. En cada un se non enxergará, non houber sido xusto, unha perfeición dos “Cómaros” de hoxe. Cada hora terá pra o noso “Pastor de horas” unha nova lediza, cada pensamento un afundírese no vivir do mundo e o espírito. ¿Tendes ollada versos menos filosóficos? As imaxes veñen e van. Nos fíos do chober e ó longo dos días. Ritmos e latexos. Ningunha teleoloxía. A non ser de bicos. de ensoares, de procura de imaxes pra povoar iste mundo ou millor pra servir ou axudar a eispricaron de iste mundo de imaxes.

Pois n'un senso de intuitivo alentar no fío do deveñir, do devalar, Iglesia Alvariño vai sendo o filósofo d'unha sensibilidade axustada ó sistema do interpretar novo das cousas. Asina, de iste xeito, con moita fartura de conxunciós e datos e simpatías, han falar os glosadores co tempo. Iglesia Alvariño se non ha decatarse de seu doutorado na nova física poética. Tampouco se decataron Amado Carballo nin Manoel Antonio. Iles, os poetas, non trocarían por ningún saber do mundo, e menos por ningunha gloria, seu alentar algúns intres de seu tempo na rexión onde nos cumes do espírito a metafísica xúntase ca intuición poética. A forma, a sustanza, cecais imáxenes tamén... Mais o poeta non'o revelará...

Non teña medo nin noxo o leutor de “Cómaros”, libro amigo e compañeiro, pois nin por mentes quixéramos someter a lei psicolóxica o fermoso rolar das súas horas, nin supoñer unha teoría de cálculo superior das imáxenes... O referirmos ó humanismo de Iglesia Alvariño ista idea terá ou non terá algunha relación ca posible especulación axeitado ó rumbo mostrado por o de agora por o noso poeta.

Noso poeta o “Pastor das horas”... O namorado atopou cecais o seu amor. Coma nos grandes e puros amores —dende Orfeo deica Novalis— atinou co il xa trasposto no locir da morte. ¿Sabedes de algunha elexía mais belida e sinxela do que a “I-eu agora, Señor—” do namorado soio, xa esquecido da tardiña que il tiña a par de sí?:

“Eu tiña aquí a tardiña.

Viñeira, non sei como, ó longo de cen ríos.

Na ponte das oito e media,

xunta ós muiños da noite,

atopeina aínda viva.”

Lediza, agradecimento, dicimos nós, por atopar unha saudade, unha serán, eispresadas de atal intema forma non usada — Ven co ilo unha fonda paz e confianza ó curazón — E a mente refai as mitoloxias do mundo e alédase de non descubrir n'iste Orfeo e n'ista Eurídice ningún fanado sentire...

Canto solene, amigo, confidente... A soedade e atal tristeira e dura. E ven ben a compañía dos líricos testigos: árbores, cómaros, pedras.

Coma femininas as pedras deitan a lembranza máis humán e máis divina nos mesmos versos:

“—En todas nós, pedriñas de todo o mundo
deixou un chucho de saudade.”

— ... ..

Por baixo do tempo de adicazon e agasallo dos outos poetas a iauga alboradeira volta viventes de espranzas os eidos, os prados, as caivancas. Eiqui no espallarese en rodopio de hourizontes. Pra ancorar o ledo navio no cerne do devenir das terras luguesas. O poeta vai no fio do tempo. Grande aluno de Heráclito, non chora. Albelo mariñeiro na crista da foula dos centeos. Do navegar dos casás e das eirexas románicas. O solciño da mañán aínda descobre na Terra Chá, na conca de Mondoñedo, nas montañas. Os nomes de logar adquiren un máxico siñificado cósmico no poeta. En Vicetto cravuñan saudades e berros. No verso de Pondal a toponimia é unha bacante, unha pitonisa, unha máxica na arte onírica descubrindo os sonos do pasado. ¡E cómo de cada nome xurde un charís de augas ledas ou un silencio afondando deica unha agarda tráxica os silencios das penedias! En “Cómaros verdes” os nomes semellan as tomas e determinacións de outura dos capitáns do largo entr’o devalar das teebras e as brétemas. Asin Aquilino Iglesia coma o nauta “De Catro a Catro”:

“Capitán de alto navío”

Iglesia “almirante da mar” da poesía como o fundador da vila de Rianxo de ilustre, tráxico e sen par destiño nos seus fillos... Ou millor Pytheas de unha Galiza índa e pra sempre fermoso misterio, soante promesa de oulas adormecendo nas prayas loiras nadas das brétemas.

“Cabrinfollos e oucas”. ¿Non terá unha buscada ou non procurada relazón c’aquila vella téima dos poetas do Norte lugués entr’a Montaña e a Mariña?... Farián falla outas imaxes pra chegarmos a iste roldar de imaxes... O verso tén recendo o coor de campia. De finura e de eispresión. Soio algunhas costumes non vellas e unha manchea de prexudizos fixeron espallarse a opinión de unha rusticidade galega. Na fala espiñenta, de toxal e branda de trollo e lama, nos bárbaros sentires. Convén fixérese na etiqueta con que debullan o caldo ou o compango os vellos labregos, a curtesía das falas, o emprego de fórmulas cerimoñosas... Un libro de valentía, honradeza e lembranza faría na nosa aldea o Baltasar Castiglione do señorío dos vasallos de foros e do rei. Tén a montana e máis a Terra Chá aspeitos que a fán como parque de abedoeiras e loureiros, azúes de serras e liras... Un

crasicismo céltigo non sería fórmula sin defensa. Iglesia Alvariño, proel dos matos e das lonxanías, pode ser enxergado como o podente escultor, tamén mimosiño e señardoso d'un retábulo enxamais rematado. Como as horas do sol han percorrelo e os luares se demoran non seus seixos brila- doiros, o retábulo alenta nas sazóns, e animase con todos os traballos. No meio das devotiñas abedoeiras e do longo canto outonizo dos camiños e cansos e sabios de curazons de nenos chegando ás nosas portas con moita necesidá de "casa cuberta", acontece "Aló en Lamanide" un crebantárese da lei do mundo. ¿Será unha ilusión o mundo? Tolos cecáis os oradores das dispaciosas asucadas. Toliños mais dos aqueloutradiños que rachan con seus berros o sedan tecido da noite. ¿Onde a verdade?... A morte do boi,

"Sacrificado a un fado escuro e triste",

en Lamanide, fai pensar en Carducci, e millor na "Vaca Cega" de Maragall. Mais o énfasis case non aparente amedra o fondo sentimento do fado na lus e no intre que semella ensoado por a paz de un neno de súpeto crebada por o silencio e a poderosa lonxanía da morte.

As "Nenias" debían ter agora recordanza. Pois non é posibele alonxarse do circo máxico dos "Cómaros"... Mais tamen as abedoiras e as nubes da Terra de Abadín locen ás veces crásicas dinidás exemprares.

Maurice Barrés escribe adicando "Le voyage de Sparte" á condesa de Noailles: "En quittant le rivage où respirèrent Iphigénie et Antigone, quel délice de trouver au front d'une jeune vivante les grâces flexibles et l'étincelle de l'Jonie!" Tense dito da pelerinaxe grega de Barrés, chamada por seu autor "a primeira visita de un iñorante ós dioses da Fábula", ser o libro millor escrito, no senso de arte literario, das Letras modernas... Deixemos o feitizo do espírito helénico operar na perfeición formal d'un sacrificio non inteiramente sinxelo... Na soma dos alciprestes e pórticos do estilo de "Le voyage de Sparte" trema cecais nunha levian anguria... De ser verdade acrecenta o premio, o valor do premio de descubrir as grazas ondeantes e a faisca da Jonia na fronte d'unha xoven vivente. Iste "vivamente" croba unha rayolante e cruel simpatía despoixa de tantas crebadas estatuas. Engadiremos: unha simpatía egoísta... Querendoo ou sen o querer, o lorenés do outivo e melancónico perfil atina no fito e na saudade diunha arelanza moderna. D'ela pódense escoller pra serviren de testigos, entre rexas individualidás e costelaciós e xineas de brilantes namorados de Grecia, catro ben desemellantes: Paul Valéry, Jules Romains, Gabriel Miró, Unamuno. Dous "occitánicos" pra regoar a enxoiteza "Valois" de Jules Romains e a paixón de Coro tráxico do cantor do "dorismo" da "Plaza Nueva" de Bilbao. Temos pensado si Unamuno, o poeta d'unha castelán Antígona, maxinaba o flamexante altar de unha Salamanca en honra e arelanza d'un "deo ignoto" e coros arredor d'unha escea valeira soio cruzada por o rexo "pneuma" da chanura... Con intenzón non temos nomeados puros helenistas. Vida poden ter os refrexos, non os lumes pedidos de prestado... Fortes e calculados refrexos sen nome vagan metódicamente na Poesía moderna española. Na xenerazón procamada por Dámaso Alonso: "llena de pudores,

con limitación de temas, como con medo de expresar a pasión, con un sacro horror a lo demasiado humano, con muchas preocupaciones técnicas, con mucho medo a las impurezas...”

Quixera co istes gostosos arrodeos impostos por a propia beleza dos hourizontes e dos recantos poéticos chegar perto do doce e recendente “lucus” dos sacrificios antigos dos poetas galegos e como fito esenzal, da singularidade do noso oficiante Iglesia Alvariño. Podía ser malmente escolleito o noso camiño. Brillan con meirande gravidade os Propileos goethianos no bosque nórdico dos luares musicas de Weber e Schumann e o vello eólico d’unha Hélade orixinaria, emozoadada e adoulescente rube no carmen de Schiller en bariles fustes de ambizosos e raxados capités de nubens... Mais a Galiza romántica queima seus entusiasmos en altares cisterianos. Ten e adica ós poetas e críticos franceses unha confianza de sentido, cecais non de lei estética. Cavilando no helenismo latino do dazanove se non debe fuxir do potente armoricano Leconte de Lisle. Nin de outro bretón, de infindas resoanzas galegas, Chateaubriand... Sen esquencer os doorosos manes de Racine e a levián e punxidoira melanconía do Himetto e dos hortos filosóficos de Atenas do espírito de Fenelón. Tentaciós, apenas, pro lembradas, gasalleiras tentaciós de colexial...

D’amigos e mestres falamos. Honrados nos pazos e nos cráustros galegos. E xa arrentes da tradizon académica non quixera membrare a Pondal e achegarmos por un ledizoso arrodéo ó antro das ninfas de Aquilino Iglesia Alvariño, sen falar de tres siñificativos discursos escritos pra ser ditos —un non poido sélo— “sous la coupole”. 1811, 1830, 1887. Tres datas soando un pouco a derradeira a epílogo, e tres nomes: Chateaubriand, Lamartine, Leconte de Lisle... Val ben a pena de nos demorar un pouco n’eles...

Nos tres latexan saudades ou rexas presenzas dos crásicos. Sabendo non ser o término axeitado digamos “crásicos”. Hai palabras dinas de curtesia. Son moitas veces de dificultosa ou non posibele sostitución. Os tres grandes artistas trasparentean ou decraran o mesmo mito. Chateaubriand no feito do discurso non lonxe do estilo do XVIII francés nas súas milleres imitaciós helénicas. No canto xuvenil de Lamartine entérrase o sentido tradizoal de Horacio nas roinas da crítica dos abates e das pelucas brancas. Tod’a onda poética do mar de Delos chouta en Leconte de L’Isle oinguindo a indefrenza tropical da illa da Reunión...

O helenismo pondalián agarda un estudio de orixenes, intuiciós e fontes. Non coidamos que un curso en Tubinga, con todas as finezas da arqueoloxía filolóxica, houber millorado os poucos estudos do Bardo en Sant Yago. Cecáis non pasou do Raimundo grego, aquela mollada de froles, escolleitas por don Raimundo González Andrés, de moita menos realeza en áulas e costumes do que o Raimundo latino. A intuición e un senso puro da forma son os mestres do helenismo de Pondal. Vaia unha hipótesis ventureira: Pondal, sen apenas noticia da melanconía pechada no aoristo e da graza de salgadas pingas de mar choutante das partículas, houber aduñado unha crara lei de coutada e precisa paixón no coto ou penedia estrado e ulente á frouma, e ordeado por a lei dos fustes dos pinos e seu

canto e recendo nos días quentes do vrán. Na sede de orixes e no ensoar e devalar de foulas, néboas e xeneraciós tiña de pousar en formas ben ceibadas, inda somentes como en graves eisaltazóns da vontade en comparanza co cego dveñir das cousas... Pros xeniqs de podente ispirazón cósmica, pousar no microcosmos ás veces semella necesidá do método...

Iglesia Alvariño adica dende mozo puros e valiosos sacrificios no dolmen pondalian. Mais non é glosando a baril ecoante adicazon de "Cómaros verdes" o camiño pra chegarmos ó crasicismo do poeta dino n'un tempo de logar na academia platónica de Florenza, se non quixeramos millor o maximalo n'unha vasta e fonda abadía de terra céltiga —Bec, Melrose, Pinarío— ou na escola de Abelardo, medindo os hexámetros de Virxilio, o grande máxico ó compás e arrollo do chover atrántico. Iglesia Alvariño vive os gregos e os latinos no seu esfárnare. Outros, os mais, pódese sinalar todo o humanismo e os modernos, millor nomes Erasmo coma o cardeal De Polignac e Fenelón, Patmore e os mesmos mestres alemás, os devotiños simpáticos, algúns farreantes e fachendosos de antigas rebeliós, Rienzis de gabinete, gostan o froito da videira madurecido por as alquimias do Sant-Yago e do Setembro devalando nos portos da outonia. Asina os ácios pechos e a lagarada e o viño novo fervendo a vello na eterna vendima, lagarada e resaca dos glosadores e das infíndas capelas dos afeizoados e dos apaixonados do mel o do viño dos crásicos. Iglesia Alvariño cólleos no intre duro, fermoso, heroico e delicado —doncel— da esfarna e da frol do viño, e de iste xeito poidérase con tempo e con erudición, xa que o gosto non se fai de rogar, escribire un ensayo encol do senso clásico do noso poeta. Traballo de longo alento e zucrado froito de mestas excelenzas, presidido por un concepto e unha fe. Non un estetismo de formas. Algo máis fondo e cinguido ós orixenes e ós heroicos fitos do Arte e da filosofía. Sinon un orfismo. Tratando e sentindo os poetas Iglesia Alvariño ven da misteriosa escola e liturxia do orixinario chantre dos deuses e dos misterios.

Por iso Hölderlin cruza, e detense ó pasar por os "Cómaros verdes". N'outrora na rubra e loira paz atafegada d'unha vendima de Borgoña e de Proenza, pasaba, e os homes quedaban pasmos ó mirar aquil tolo fermoso Apolo, de ollos alapeados por a chama das estrelas d'un destino semellante o que presidía o xigante e melancónico teimar de Empedocles de Agrijento.

"Aí, qué bebedizo a aquil mociño lle darían!

Aí, qué oscuro aquel na mar crariña dos seus ollos!

.....

Entre Catulo,

"¿Que saudades che rón peitos escuros?"

E Tibulo:

"Que doce ser penedo sob a neve
sob as olas abertas coma alas!

podería vagar no xardín, no luscofusco, soma de alciprés na enxoiada noite, nas tebras onde caín n'un desloumear pro namorado colares, aneles, fais-cantes diádemas, a soma de Propercio. Cada un tén entre os homes da nosa

estaxe seus elexíacos máis de fixo do que os seus épicos. Pra min Tibulo unha amizade nas longas serans cando o vento arrempeza a primadeira. E Propertio, máis barroco, apesares da "Umbria" a leutura de noites quentes, críticas, mórbidas da intelixenza...

Iglesia Alvariño, virxiliano no senso dito, cecais entre as dúas antiguedás, é un órfico da Hélada do norde de onde desceu a pureza de aceiros e leises de Sparta, e as augas atreboadas portaron longamente a testa do esposo de Eurídice.

Pra Aquilino Iglesia Alvariño son os poetas —tamén entranabremente— coma pra Beaudelaire os grandes mestres da Pintura.

"C'est un cri répété par mille sentinelles,
Un ordre renvoyé par mille porte-voix;
C'est un phare allumé sur mille citadelles
Un appel de chasseurs perdus dans les grands bois"

No poeta de "Cómaros verdes" outro senso, relixioso, de amor, reverenza. Unha door fraderna si o verso cinguir en layantes foulas o roquedo vagamente esculturado na forma apenas desflorada do curvar de Manuel Antonio. Ou cando no soto estrada de follas muchas da Terra de Montes descobre no doncel Amado Carballo como:

"Un día —xa o sabedes— abriuselle no peito
unha rosa mourana".

Cálase, escúitase, pasar as ondas e as velas, as pombas e as nubens por o río de Rosalía, río do seu vivir, do seu morrer e ensoar, pasando o soave e doirido marmulo das vidas de cando en cando no peirán de algún verso, como os degraus de mármore pro embarcamento n'un Leteo de paz e ensoares:

"—Dáime un sol moi doce pra un vello olivo que hai en Adina"

Dinantes fíxose mención do dolménico altar pondalián... Somentes farei arestora unha curta referencia, de respecto emozoadado, á variante e coda de Iglesia Alvariño, ó queixumes dos pinos. "Andante". Máino. Ascendente e rubindo en pulares centrosos e dinos de chamados ou de ofrecidos Obradoiros de sacrificio o conxunto pinal o "epos", o illado piñeiro o heroi, o agonista, Pondal. Está no fio de decire a verdá suprema. E pendurada de ista atenzón queda a nova —a aitoal— Poesía galega:

"O corazón daquela
tén un latir soturno e cóncavo
... ..

E os nosos vellos pasos,
e as nosas vellas sombras,
medran como xigantes.
... ..

Tamén nos "Cómaros" debroca, enchendo con milleiros de sóns e

rechouchíos do Pelerinaxe, a infinda simpatía do Apostolado eiscelente, aletexante nos ollos do Fillo do Zebedeu, a

“Gloria dos ollos que viran al Señor”

En liños doces e manseliños de chuvia leva o poeta o curazón do Apostolo, depositao no leito e berce do terrón galego e acende a estrela e chama ás xentes, vos da historia eterna n'un romor inflindo do ledo chover en craustros e curazós románecos.

Os órficos de túnicas sinxelas, ou os discípulos do arelado Sais da Poesía saben facer exercizos espritoales e saen de iles novamente cinguidos ó deber dos outos camiños todos procurando o berce do día. Iglesia Alvariño, despoixa do sacrificio, case adoulescente, de “Señardá”, e despoixa de oferendas solenes e puras, quixo a craridade de mañáns de severa escolástica —podía ser que un dorismo moi de novo e de humanista— nos poemas de “Contra el Angel y la Noche”... Diante o pazo de Carlomagno había unha locente esfera de aceiro. N'ela os xóvenes Paladins probaban co metal das espadas a pureza do curazón. Cecaives foi proba semellante pra Iglesia Alvariño o libro de destelos, e faiscares “Contra el Angel y la noche”. Vibrante espada do verso, sinal e presaxio do vibrar luminoso de adicación cabaleiresca do verso. Eu teño tamen amor a certos poemas de labra adamantina:

“No mientas ilusión ni maravilla.
Que al estrujar tu corazón la mano,
sienta el calor suave de lo humano
y la miseria amarga de la arcilla”.

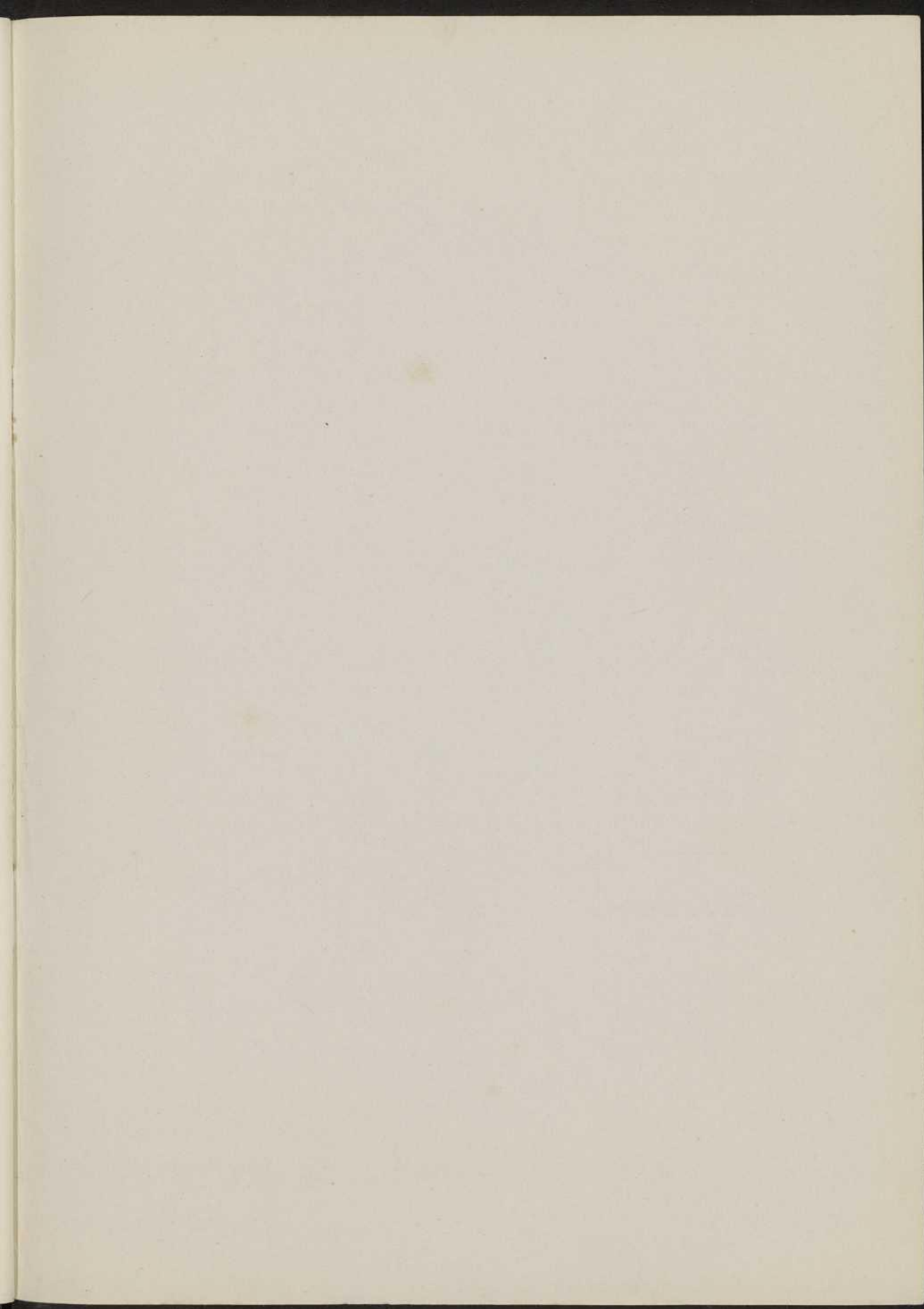
Debía ser estudado outro aspecto da xenerosa persoalidade do grande poeta. Ca sua entrada croba a nosa Academia nova sona e novas obrigas. Seu discurso siñifica o que pode agardar do home de cenza como a obra literaria proclama eiquí e fora de eiquí a evidencia de un poeta, o chantre e mestre de un tempo e un destino do ser poético de Galiza.

Dixen.

Ourense, 15-XII-48

REAL ACADEMIA
GALEGA
A CORUÑA

F12996

Biblioteca